

Araştırma Notları Research Notes

Küleynî'nin *el-Kâfi*'sinde Ravza Bölümü ve Etrafındaki Tartışmalar

Bekir Kuzudişli*

İslâm tarihinde ortaya çıkan itikadî mezhepler arasında İmâmiyye Şîası, görüşlerini temellendirdiği birçok hadis kaynağına sahip olması bakımından ayrı bir konumda durmaktadır. Zira bazı fırkaların müstakil hadis kaynağı bulunmazken bazıları da sınırlı sayıda hadis kitabına sahiptir. İmâmiyye Şîası mezhebin kabul edilmesi zorunlu (zarûriyyât) olan temel inançlarını, fikhî ve ahlâkî öğretilerini müstakil birçok kitapta topladıkları hadisler vesilesiyle oluşturmuştur. İmâmiyye Şîası'na¹ mensup âlimler tarafından kaleme alınan kitaplar arasında *Kütüb-i Erbaa* yani Küleynî'nin (ö. 329/941) *el-Kâfi*'si, Şeyh Sadûk diye meşhur İbn Bâbeveyh el-Kummî'nin (ö. 381/991) *Men lâ yahduruhü'l-fakîh*'i ve Ebû Ca'fer et-Tûsî'nin (ö. 460/1067) *Tehzîbü'l-ahkâm* ile *el-İstibsâr* isimli eserleri meşhurdur. Bunlar arasında hakkında en fazla çalışmanın yapıldığı, içindeki hadislerin çeşitli yönlerden incelendiği kitap ise şüphesiz Küleynî'nin *el-Kâfi* adlı eseridir.

el-Kâfi, detayları aşağıda zikredileceği üzere, “usul”, “fürû” ve “ravza” isimli üç bölümden oluşur. Bu eserin genel olarak din ve mezhep esaslarını ilgilendiren rivayetlere hasredilen “usul” bölümü ile fikhî ve benzeri diğer konulara ağırlık verilen “fürû” kısmı müellifin bu bölümlerde nakledeceği hadislerin muhtevasını anlatan isimlendirmelerdir. Ancak sözlükte “bahçe” veya “suyun toplandığı yer” gibi anlamlara gelen “ravza” bölümünde² hangi hadislerin bir araya getirildiği ve nasıl bir tasnif usulünün takip edildiği sorusu akla gelmektedir. “Usul” ve “fürû” kısımlarından sonra “ravza” adı ilk bakışta, müellifin burada daha özel bir uygulamaya gittiği izlenimi

* Prof.Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı.

ORCID 0000-0001-9018-7347 kuzudislibekir@yahoo.com

1 Bundan sonra İmâmiyye Şîası, mutlak olarak Şîa terimiyle karşılanacaktır.

2 Mâzenderânî, *Şerhu Usûli'l-Kâfi* (Beyrut), XI, 167.

vermektedir. Dolayısıyla bu bölüm özel olarak araştırılmayı hak etmektedir. Ancak yukarıdaki soruların araştırılmasına geçmeden önce daha temel bir soruya eğilmek faydalı olacaktır. Zira yalnızca birkaç âlime nispet edilen bir görüş olmakla birlikte “ravza”nın *el-Kâfi*’nin bir bölümü olmadığı, başka biri tarafından derlenerek bu kitaba dahil edildiği öne sürülmüştür.

“Ravza”nın *el-Kâfi*’nin bir bölümü olmadığı fikri, temelde Halil b. Gâzî el-Kazvîni’ye (ö. 1089/1678) aittir. O, “ravza”nın Küleynî tarafından telif edilmediğini, bu bölümün sonraki dönemlerde yaşayan İbn İdrîs el-Hillî’ye (ö. 598/1202) ait olduğunu, ancak onun da “ravza”nın son kısımlarında başkalarından yardım aldığını belirtir. Her ne kadar bu görüş Şehîd-i Sâni’ye de (ö. 967/1558-59) nispet edilse de ondan böyle bir fikrin nakledildiğine dair bir bilgi tespit edilmemiştir.³

“Ravza”nın *el-Kâfi*’ye ait olmadığı şeklindeki bu iddianın, her şeyden önce onu zikreden Mirza Abdullah Efendi (XII./XVIII. yüzyılda yaşamıştır) tarafından reddedildiği anlaşılmaktadır. Zira o Halil b. Gâzî el-Kazvîni’nin söz konusu iddiasını zikretmeden önce onun, başkaları tarafından dillendirilmeyen görüşlerinin olduğunu söylemekte ve ardından, “En garip görüşlerinden biri...” diyerek “ravza” hakkındaki iddiasına işaret etmektedir.⁴ Daha sonraki ve günümüz Şii âlimleri ise bu iddiayı, Ahmed b. Ali en-Necâşi (ö. 450/1058), Tûsi ve İbn Şehrâşûb’un (ö. 588/1192)⁵ “ravza”yı *el-Kâfi*’nin bir bölümü sayması ve Küleynî’nin “ravza”daki isnat kullanımıyla diğer iki bölümdeki isnat kullanımlarının benzerlik göstermesi gibi sebeplerle reddetmişlerdir.⁶ Neticte olarak “ravza”nın *el-Kâfi*’nin bir bölümü olması konusunda ileri sürülen söz konusu şüphe kabul edilmemiş ve pek fazla taraftar bulamamıştır.

Öte yandan *el-Kâfi* hakkında müstakil bir çalışma kaleme alan M. Cemal Sofuoğlu’nun, bu eserin “usul” ve “fürû” adlı iki bölümden oluştuğunu söyleyerek⁷ “ravza”yı ayrı bir kısım olarak saymadığı dikkat çekmektedir. Ayrıca Sofuoğlu, *DİA*’da yazdığı “el-Kâfi” maddesinde de “ravza”nın “fürû”nun alt bir bölümü olduğunu, Şîa’nın genel bir kabulü gibi sunmaktadır.⁸ *el-Kâfi*’nin iki bölümden oluştuğu fikri, Mustafa Öz tarafından yazılan “Küleynî”⁹ ve İlyas

3 İsfahânî, *Riyâzü’l-ulemâ*, II, 261-62; benzer bir alıntı için bk. Hânsârî, *Ravzâtü’l-cennât*, III, 260.

4 İsfahânî, *Riyâzü’l-ulemâ*, II, 261-62; diğer iddia da *el-Kâfi*’nin bütünüyle Mehdî el-Muntazar’a arzedildiği görüşüdür.

5 Kelbâsî, *er-Resâilü’r-ricâliyye*, IV, 135.

6 Konu hakkında bk. Gaffâr, *el-Küleynî*, s. 415 vd.; Amîdî, *eş-Şeyh el-Küleynî*, s. 133 vd.

7 Sofuoğlu, *Hadis Tenkidi Yönünden Kâfi Üzerine Bir İnceleme*, s. 36.

8 Sofuoğlu, “el-Kâfi”, s. 148.

9 Öz, “Küleynî”, s. 538-39.

Üzüm'ün kaleme aldığı "Kütüb-i Erbaa" maddelerinde de sürdürülmüştür.¹⁰ İşin doğrusu Şiî gelenekte yukarıda zikredilen ve "ravza"nın Küleynî'ye ait olmadığını belirten şâz görüş dışarıda bırakılırsa, bu kısmın sürekli olarak *el-Kâfi*'nin üçüncü bölümü şeklinde zikredildiği görülür.¹¹ Onun "fürû"nun alt bir kısmı olduğuna dair bir iddia ise tespit edebildiğimiz kadarıyla dillendirilmemiştir.¹² Muhtemelen söz konusu şahısları bu kanaate yönelten husus, Ali Ekber el-Gaffârî tahkikiyle yayımlanan bir baskıda "ravza"nın yer aldığı VIII. cildin kapağına "fürû' mine'l-Kâfi" yazılmış olmasıdır.¹³ Ancak bunun yayınevinden veya başka bir şekilde meydana gelen hatadan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Zira VII. cildin sonundaki, "Bu, eymân, nüzûr ve keffârât'ın sonudur. Böylece *el-Kâfi*'nin fürû kitabı bitmiş oldu... Gelecek kitap Allah'ın izniyle er-Ravza mine'l-Kâfi olacaktır"¹⁴ şeklindeki ifadeler, ister bizzat Küleynî'den nakledilmiş olsun isterse eseri istinsah edenlerden kaynaklansın "ravza"nın "fürû"dan ayrı değerlendirildiğini açık bir şekilde göstermektedir. Nitekim bizzat muhakkik Ali Ekber el-Gaffârî'nin VII. cildin sonunda, ilk cildi hariç fürû bölümünün tamamını Mirza Mahmûd et-Tabâtabâî'nin nüshasıyla karşılaştırdığını söylemesi de onun zihninde "ravza"nın "fürû"ya ait olmadığını göstermektedir.¹⁵ Kaldı ki Ali Ekber el-Gaffârî tahkikiyle başka bir yayınevi tarafından neşredilen *el-Kâfi*'nin ilgili kısmı *Ravzatü'n mine'l-Kâfi*¹⁶ adıyla basılmıştır. *el-Kâfi*'nin diğer üç farklı neşrinde de bu kısım "Ravzatü'l-Kâfi" şeklinde isimlendirilmiştir.¹⁷ Neticede *el-Kâfi*'nin "usul" ve "fürû" kısımlarından oluştuğunu söyleyerek "ravza"yı "fürû"un alt bir kısmı şeklinde değerlendirmek doğru görünmemektedir.

"Ravza" kısmına metot ve muhteva açısından bakıldığında ise ilk dikkat çeken husus, burada "usul" ve "fürû" bölümlerinden farklı olarak belirli bab başlıklarının konmamasıdır. Bunun yerine falanca imamın mektubu, Hz. Ali'nin hutbesi, falanca şahsın müslüman oluşu gibi isimlendirmeler yapılmış ve buralarda Şiîler'in övülmesi, muhaliflerin yerilmesi, çeşitli itikadî meseleler, ahlâk, tıp, felek gibi muhtelif konular incelenmiştir. Buradan

¹⁰ Üzüm, "Kütüb-i Erbaa", s. 4-6.

¹¹ Amîdî, *eş-Şeyh el-Küleynî*, s. 121.

¹² Bazı âlimlerin "ravza"nın *el-Kâfi*'nin tertibi içindeki sırası konusunda ihtilâf ettiklerine dair bk. Gaffâr, *el-Küleynî*, s. 408.

¹³ Küleynî, *el-Kâfi*, nşr. Ali Ekber el-Gaffârî, Beyrut: Dârü's-sa'b - Dârü't-teârûf, 1401.

¹⁴ Küleynî, *el-Kâfi* (Gaffârî-Dârü's-sa'b), VII, 464.

¹⁵ Küleynî, *el-Kâfi* (Gaffârî-Dârü's-sa'b), VII, 479.

¹⁶ Küleynî, *el-Kâfi* (Gaffârî-Dârü'l-kütübî'l-İslâmiyye), VIII, 1.

¹⁷ Küleynî, *el-Kâfi* (Menşûrâtü'l-fecr), VIII, 1; *el-Kâfi* (M. Ca'fer Şemseddin-Dârü't-teârûf), VIII, 1; *el-Kâfi* (Kum-Dârü'l-hadis), XV, 1.

hareketle “ravza”nın önemli görülen her konudan bir nebze içerdiği söylenebilir.¹⁸ Küleynî'nin niçin böyle bir bölümü kaleme aldığı ve niçin “usul” ve “fürü” bölümlerindeki gibi bab başlıkları kullanmadığı konusunda bizzat kendisinin ya da dönemine yakın diğer âlimlerin herhangi bir açıklaması tespit edilememiştir. Ancak konuya eğilen bazı araştırmacılar onun “usul” bölümündeki başlıklarına bir şekilde uygun düşmeyen hadisleri burada topladığını¹⁹ veya müellifin herhangi bir sebeple diğer iki kitabında zikretmediği fakat atmaya da gönlünün razı olmadığını²⁰ hadislere burada yer verdiğini ileri sürmüşlerdir. “Ravza”nın şer’î konularla doğrudan ilgili görünmeyen bazı hadisleri ihtiva etmesi sebebiyle müellifin, daha önceki başlıklara uygun düşmeyen hadisleri burada topladığı şeklindeki bir sebep doğru kabul edilebilir. Ancak “ravza”da “usul” kısmında zikredilen hadislere konu itibariyle birebir benzeyen hadisler de bulunmaktadır. Buradan hareketle müellifin bir çiçek bahçesinde her türde rengin ve kokunun barınması misali²¹ kitabını, önemli gördüğü her konuda hadisin yer aldığı bir bölümle bitirmek istediği söylenebilir. Nitekim Mâzenderânî'nin (ö. 1081/1670), bu bölüme “bahçe” veya “suyun toplandığı yer” anlamına gelen ravza denmesinin hikmetini inceleyen bu isimlendirmeyi, burada önemli ve güzel bilgilerin bulunmasına ya da bu kısmın su gibi insan hayatının vazgeçilmezi olmasına bağlaması söz konusu fikri desteklemektedir.²²

Yukarıdaki bilgiler dikkate alındığında “ravza”nın “fürü” bölümünden çok “usul” bölümüne benzediği dikkat çekmektedir. Nitekim yukarıda adı geçen Mâzenderânî, muhtemelen bu sebeple, *el-Kâfi*'nin “usul”üne bir şerh yazdıktan sonra “fürü” kısmını şerhetme düşüncesindeyken kendisinden öncelikle “ravza” için bir şerh yazması istenince doğrudan “ravza”ya bir şerh kaleme almakta beis görmemiştir.²³

“Ravza”ya muhteva itibariyle bakıldığında, bu bölümde çeşitli meselelere dair birçok hadis nakledilmesine rağmen, Şîa'nın haklılığını muhaliflerin ise haksızlığını ispat eden rivayetler daha fazla dikkat çekmektedir. Bu ispatın birçok yolu bulunsa da mensupları ikna etmenin en kısa yollarından biri, âyetlerin mânasını Şîa'yı destekler şekilde sunmaktır. Bu yöntemin, gerek “ravza”da gerekse “usul” ve diğer Şîi kaynaklarında birçok örneği

18 Amîdî, *eş-Şeyh el-Küleynî*, s. 136-37.

19 Akhtar, *The Early Shi'ite Imamiyyah Thinkers*, s. 20-21.

20 Küleynî, *el-Kâfi* (Gaffârî-Dârû's-sa'b), VIII, n.y. (Hüseyin Ali Mahfûz'un takdim yazısı).

21 Amîdî, *eş-Şeyh el-Küleynî*, s. 137.

22 Mâzenderânî, *Şerhu Usûli'l-Kâfi* (Beyrut), XI, 167.

23 Mâzenderânî, *Şerhu'l-Kâfi* (Tahran), XI, 140. Bu kısım Beyrut baskısındaki ilgili yerde bulunmamaktadır.

bulunmaktadır. Ancak “ravza”da Ca'fer-i Sâdık'ın, yaşlılığından şikâyet edip âhirette ne ile karşılaşacağını bilememekten yakınan muhababına çeşitli âyetleri Şîa, Hz. Ali ve imamlar şeklinde yorumladıktan sonra küllî bir kaide sayılabilecek şu cümleleri zikretmesi oldukça önemlidir: “İnsanları cennete sevkeden ve hayırla yâdedilen kişileri anlatan âyetler bizi ve Şîa'mızı kasteder. Kendisinden kötü olarak bahsedilen ve cehenneme sürüklenen şahıslardan bahseden âyetlerde kastedilenler ise düşmanlarımız ve bize muhalefet eden kimselerdir.”²⁴

Öte yandan “ravza” sahâbeye hakaret eden ve erken dönemdeki tarihî olayları Şîi bakış açısına uygun şekilde sunan hadisler de içermektedir. Bu hadisler özellikle hilâfet meselesinde Şîa'nın haklı olduğu, muhaliflerin ise Allah'ın resulüne itaat etmedikleri ve ilk üç halifenin bu işe lâyık olmadıkları algısını yerleştirmeye yöneliktir. Meselâ bir rivayete göre şeytan, Hz. Peygamber Gadîr-i Hum'da Hz. Ali'nin elini tutarak kendisinden sonra onu vasî tayin edince üzüntüsünden çılgın atmış, fakat münafıkların “Allah'ın resulü hevâsından konuşuyor”, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in ise birinin diğerine,²⁵ “Görmüyor musun? Gözleri yuvasından fırlamış, sanki aklını yitirmiş” şeklindeki sözlerini duyunca sevinmiş ve şöyle demiştir: “Âdem ahdini bozmuştu ama Allah'a isyan etmedi. Bunlar ise hem ahitlerini bozdular hem de Allah'ın resulüne isyan ettiler.”²⁶ Yine Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti meselesinde Mescid-i Nebevî'de ilk olarak şeytanın yaşlı bir adam kılığında, “Bu günleri bana gösteren Allah'a hamdolsun” diyerek birinci sırada biat ettiğinin belirtilmesi aynı algıya yöneliktir.²⁷ Benzer şekilde Hendek Savaşı'nda Resûlullah'ın kırılmayan bir kayayı parçalara ayırırken, “Bana kistrânın ve kayserin hazineleri vaat edildi” cümlesine karşı Hz. Ebû Bekir ve Ömer'den²⁸ birinin diğerine, “Bize kistrânın ve kayserin hazinelerini vaat ediyor ama bizim tuvalete gitmeye gücümüz yok” dediğinin nakdedilmesi de²⁹ tarihî bilgilere aykırı şekilde ilk iki halifenin zemmini içermektedir.

Hz. Ebû Bekir ve Ömer'e lânet, Hz. Ebû Bekir'in hicret esnasında Resûlullah'ın Kubâ'da Hz. Ali'yi bekleme kararını ona karşı kıskançlığı yüzünden kabul etmeyip doğruca Medine'ye gittiği,³⁰ Hz. Ömer'in babasının

24 Küleyni, *el-Kâfi*, VIII, 22-24; özellikle bk. 23-24.

25 Küleyni, *el-Kâfi*, VIII, 183. Metinde sadece “biri diğerine” ifadesi vardır. Bu tür ifadelerle Ebû Bekir ve Ömer kastedilir (bk. Meclisi, *Mir'âtü'l-ukûl*, XXVI, 508).

26 Küleyni, *el-Kâfi*, VIII, 183.

27 Küleyni, *el-Kâfi*, VIII, 183.

28 Meclisi, *Mir'âtü'l-ukûl*, XXVI, 139.

29 Küleyni, *el-Kâfi*, VIII, 119.

30 Küleyni, *el-Kâfi*, VIII, 181.

veled-i zinâ olduğu ve daha o günden Hattâb ve soyunun emîr olmaması için ahitnâme tanzim edildiği,³¹ Hz. Osman ve valilerinin helâl haram demeden mal edindiği³² gibi hususlar, yukarıda zikredildiği üzere, ilk üç halifenin aslında meşru ve bu işe lâyık olmadıklarını anlatmaktadır. Buna karşı Şîa açısından oldukça önemli olan Allah'ın resulünün açık emrine ve tayinine rağmen Hz. Ali'nin niçin ilk üç halifeye biat ettiği sorusunun cevabı "ravza"da da bulunmaktadır. Buna göre Hz. Ali, insanların topluca irtidat etmelerinden ve kendisine yeterli derecede yardım edecek kimsenin bulunmamasından dolayı maslahat gereği biat etmek durumunda kalmıştır.³³

Halifelere yöneltilen eleştiriler Muâviye b. Ebû Süfyân ve sonrasındakiler hakkında ağırlaşarak devam etmektedir. Meselâ Allah'ın resulünün, rüyasında minberine Emevîler'in çıkıp indiklerini görünce üzülmeye sebebiyle Allah, dünya nimetlerinin geçiciliğini vurgulayan âyetler indirmiştir. Kadr sûresi de Hz. Peygamber'e bu vesile ile üzüntüsünü hafifletmek için inen âyetlerdendir.³⁴ Ayrıca Ebû Süfyân'ın, oğlu Muâviye'nin ve torunu Yezîd'in lânetli olduğu belirtilmiştir.³⁵ Hz. Osman ve Emevî soyu ile ilgili belki de en ilginç rivayet bir kertenkele türü olan "vezağ"ın, "Siz Osman'a hakaret ederseniz ben de Ali'ye hakaret ederim" dediğinin Ca'fer-i Sâdık tarafından ifade edildiği anlatıdır. Sonrasında Emevîler'den her ölen kişinin vezağa dönüştürüldüğü hatta Abdülmelik b. Mervân'ın vezağa dönüştüğü için ölüsünü bulamadıklarını, bunun üzerine ailesinin bir kütüğü adam şeklinde yonttuklarını ve üzerine demir zırh geçirerek olanların insanlar tarafından anlaşılmasını sağladıkları anlatılmaktadır.³⁶

Netice itibariyle başta ilk üç halife olmak üzere sahâbîlere hakaret ve lânet eden, hatta onların kâfir olduklarına işaret eden rivayetler "ravza" dahil, aslında birçok Şîî hadis kaynağında geçmektedir. Şiîler'in ilk üç halife ve Hz. Ali'nin yanında yer almayan sahâbîlere bakış açısı kendi içlerinde oldukça farklılık göstermesine rağmen onların Hz. Peygamber'in sözlerine bilerek muhalefet ettikleri, Hz. Ali'nin hakkını yedikleri bu sebeple de en azından hilâfet makamını gasbettikleri ortak bir kanaattir. Başka bir ifadeyle bu inanış, Şîa'nın temel kabullerinden biridir. Bununla birlikte söz konusu

31 Küleynî, *el-Kâfi*, VIII, 139-40.

32 Küleynî, *el-Kâfi*, VIII, 94.

33 Küleynî, *el-Kâfi*, VIII, 159.

34 Küleynî, *el-Kâfi*, VIII, 121-22.

35 Küleynî, *el-Kâfi*, VIII, 127.

36 Küleynî, *el-Kâfi*, VIII, 126. Bu dönüşümün tenâsüh inancı şeklinde olmadığı Mâzenderânî tarafından özellikle vurgulanmış, rivayetin zâhiri üzere mi anlaşılacağı yoksa temsili mi olduğu tartışılmıştır (bk. Meclisi, *Mir'âtü'l-ukûl*, XXVI, 170; Mâzenderânî, *Şerhu Usûli'l-Kâfi* (Beyrut), XII, 343).

düşünceyi daha ileri götürerek sahâbilere hakaret etmekten başlayarak tekfire varan ifadeler kullanan kişiler bulunmaktadır. Bu görüşlerin en temel dayanak noktasının ise “ravza”nın da dahil olduğu Şii hadis kaynaklarında nakledilen bu tür rivayetler olduğu anlaşılmaktadır.

“Ravza” kısmı, mevcut Kur’ân-ı Kerim’de eksiklik bulunduğunu belirten ya da buna işaret eden hadisler de içerir.³⁷ Ayrıca dünyanın balık, balığın su, suyun kaya, kayanın öküz ... üzerinde durduğunu belirten başka bir hadis de dikkat çekicidir.³⁸ Bunların dışında “ravza”da okuyucuya garip gelecek çeşitli mânada hadisler bulmak mümkündür.³⁹

“Ravza”daki hadislerin Şii geleneğe göre sahih olup olmadıkları meselesine gelince buradaki sorun aslında *Kütüb-i Erbaa* hatta diğer hadis kaynaklarına bakış açısıyla yakından ilgilidir. Günümüzde pek fazla temsilcisi bulunmayan Şiâ’nın ahbârî koluna mensup âlimlere göre bu eserlerdeki hadislerin Hz. Peygamber’e ve imamlara nispeti kati olduğundan⁴⁰ “ravza”daki hadislerin durumu da aynı şekildedir. Yani bu ekole göre “ravza”daki hadislerin imamlara nispeti kesindir. Usûlî ekole mensup âlimlerin bir kısmı Küleynî’nin uyguladığı sıhhat şartları çerçevesinde, bazı istisnalar hariç görülse de, *el-Kâfi*’deki hadislerin tamamını sahih kabul ettikleri için “ravza” da buna dahil olmaktadır. Meselâ meşhur Şii âlimlerinden sayılan Hûî’nin hocası Nâînî’nin (ö. 1355/1937), “*el-Kâfi*”deki hadislerin sıhhatini araştırmak beyhude bir iştir⁴¹ şeklindeki görüşü ya da Müslim ed-Dâverî’nin *el-Kâfi*’deki hadislerin müellifine göre sahih olduğu yönündeki genel kanaati⁴² bu durumu desteklemektedir. Buna karşın Küleynî’nin eserindeki hadisler için sahih hükmünü verdiğini kabul etmeyen ya da bunları hangi kriterlere göre verdiğinin bilinmemesi sebebiyle Cemâleddin İbn Tâvûs (ö. 673/1274) ya da İbnü’l-Mutahhar el-Hillî (ö. 726/1325) döneminde ortaya çıkan dörtlü taksime göre (sahih, hasen, muvassak, zayıf)⁴³ hadisleri isnatlarını dikkate alarak yeniden değerlendiren âlimler bulunmaktadır.⁴⁴ Bu tür bir değerlendirmenin erken dönem örneklerinden sayılabilecek Muhammed Bâkır el-Meclisî’nin (ö. 1111/1699) *Mir’âtü’l-ukûl*’ünde müellifin yarıdan oldukça

37 Küleynî, *el-Kâfi*, VIII, 36. Bu hadisin mevzû olduğu hakkında bk. Mâzenderânî, *Şerhu’l-Kâfi* (Tahran), XI, 393 (Şa’rânî’nin notu). Tahrif iddiasında farklı bir rivayet için bk. Küleynî, *el-Kâfi*, VIII, 199.

38 Küleynî, *el-Kâfi*, VIII, 51.

39 Meselâ bk. Küleynî, *el-Kâfi*, VIII, 91.

40 Kuzudişli, *Şiâ ve Hadis*, s. 380 vd.

41 Hûî, *Mu’cem*, I, 81.

42 Müslim ed-Dâverî, *Usûlü ilmi’r-ricâl*, I, 72, 76.

43 Dörtlü taksimin tarihi ve ilgili tartışmalar için bk. Kuzudişli, *Şiâ ve Hadis*, s. 384 vd.

44 Kuzudişli, *Şiâ ve Hadis*, s. 409 vd.

fazla bir kısım için zayıf veya zayıf anlamına gelebilecek terimleri kullandığı dikkat çekmektedir. Benzer şekilde Şiî rical tenkidi geleneğinde önemli bir yeri olan Hûî'nin *el-Kâfi*'deki hadislerin sübûtunu değerlendirirken özellikle de "ravza"da birçok mevzu hadis bulunduğuna işaret etmesi⁴⁵ diğer bölümlere göre bu kısmın daha fazla sorun teşkil ettiği anlamına gelmektedir. Çağdaş ilim adamlarından Muzaffer Mahmûd el-Muzaffer'in "Ravza"da çeşitli gül ve çiçekler bulunur, ancak dikenlerden de hâlî değildir" sözü de aynı hususa işaret eder.⁴⁶ Küleynî'nin *el-Kâfi*'sindeki sahih hadisleri üç cilt halinde yeniden yayımlayan Behbûdî'nin "ravza" kısmına aldığı hadislerin sayısı da bu konuda bir fikir verebilir. Behbûdî "ravza"daki 597 hadisin yalnızca 75'ini anılan kitaba almıştır.⁴⁷ Bu rakama oran olarak bakıldığında "ravza"daki hadislerin sadece % 12,5'unun Behbûdî tarafından sahih sayıldığı anlaşılmaktadır. Behbûdî'nin, *el-Kâfi*'deki 16.121 hadis arasında 4428 hadisi sahih saydığı, bunun da oransal olarak % 27,5'a tekabül ettiği dikkate alınır "ravza"daki hadislerin kitabın geneline göre çok daha az sayıda sahih hadis içerdiği söylenebilir.

Neticede "ravza" bölümü bir bütün olarak değerlendirildiğinde, ilk bakışta "usul"den ve "fürû"dan sonra "ravza" başlığı bu bölümün özel bilgilerden ya da Şiî geleneğini yönlendirecek müstesna metinlerden oluşacağı düşüncesini çağrıştıırıyorsa da buradaki hadislerin söz konusu izlenimle genel olarak örtüşmediği söylenebilir. Her ne kadar Hz. Ali'nin hutbelerinin ve imamlardan nakledilen uzunca risâlelerin Şiî bakış açısına göre bölüme ayrı bir zenginlik kattığı varsayılsa da, zikredilen hadislerin önemli bir kısmı muhteva olarak "usul" kısmındaki rivayetlerde de bulunabilir. Sıhhat açısından "ravza"ya bakıldığında ise bazı âlimlerin bu bölümü öne çıkararak *el-Kâfi*'deki hadisleri eleştirdikleri dikkat çekmektedir. Behbûdî'nin *Sahihu'l-Kâfi*'si esas alınarak zikredilen yukarıdaki oranlar da bu tür eleştirilerin haklılığını ortaya koymaktadır.

Bibliyografya

Akhtar, Syed Waheed, *The Early Shi'ite Imāmiyyah Thinkers*, New Delhi: Ashish Publishing House, 1988.

Amîdî, Sâmîr Hâşim Habîb, *eş-Şeyh el-Küleynî el-Bağdâdî ve kitâbühü'l-Kâfi: el-Fürû'*, Kum: Mektebetü'l-â'lâmî'l-İslâmî, 1414.

Behbûdî, M. Bâkır, *Sahihu'l-Kâfi*, Beyrut: ed-Dârü'l-İslâmiyye, 1401/1981.

45 Hûî, *Mu'cem*, I, 35.

46 Amîdî, *eş-Şeyh el-Küleynî*, s. 137.

47 Behbûdî, *Sahihu'l-Kâfi*, III, 383-408.

- Gaffâr, Abdürresûl, *el-Küleyni ve'l-Kâfi*, Kum: Müessesetü'n-neşri'l-İslâmî, 1416.
- Hânsârî, M. Bâkır, *Ravzâtü'l-cennât fi ahvâli'l-ulemâ' ve's-sâdât*, Beyrut: Dârü'l-İslâmiyye, 1411/1991.
- Hûi, Ebü'l-Kâsım, *Mu'cemü ricâli'l-hadîs ve tafsilü tabakâti'r-ruvât*, Necef: y.y., 1413/1992.
- İsfehânî, Abdullah Efendi, *Riyâzü'l-ulemâ' ve hiyâzü'l-fuzelâ'*, nşr. Ahmed el-Hüseynî, Kum: Mektebetü Âyetullah Uzmâ el-Mar'âşî, 1403.
- Kelbâsî, Ebü'l-Meâlî Muhammed b. Muhammed İbrâhim, *er-Resâilü'r-ricâliyye*, nşr. M. Hüseyin ed-Dirâyetî, Kum: Dârü'l-hadîs li't-tibâa ve'n-neşr, 1422.
- Kuzudişli, Bekir, *Şîa ve Hadîs: Başlangıcından Kütüb-i Erbaa'ya Hadîs Rivayeti ve İsnad*, İstanbul: Klasik, 2017.
- Küleyni, *el-Kâfi*, nşr. Ali Ekber el-Gaffârî, I-VIII, Beyrut: Dârü's-sa'b - Dârü't-teârûf, 1401.
- Küleyni, *el-Kâfi*, nşr. Ali Ekber el-Gaffârî, Kum: Dârü'l-kütübi'l-İslâmiyye, 1389/1969.
- Küleyni, *el-Kâfi*, Kum: Dârü'l-hadîs, 1429/2008.
- Küleyni, *el-Kâfi*, nşr. M. Ca'fer Şemseddin, Beyrut: Dârü't-teârûf li'l-matbûât, 1411/1990.
- Küleyni, *el-Kâfi*, Beyrut: Menşûrâtü'l-fecr, 1428/2007 (metinde ayrı bir baskısı zikredilmedikçe bu baskıdan kaynak gösterilmiştir).
- Mâzenderânî, Muhammed Sâlih, *Şerhu Usûli'l-Kâfi*, nşr. Seyyid Ali Âşûr, I-XII, Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Müessesetü't-târîhi'l-garbî, 1429/2008.
- Mâzenderânî, Muhammed Sâlih, *el-Kâfi, el-Usûl ve er-Ravza li'l-Küleyni ve Şerh Câmi' li'l-Mâzenderânî*, nşr. Mirza Ebü'l-Hasan eş-Şa'rânî, Tahran: Mektebetü'l-İslâmiyye, t.y.
- Meclisî, M. Bâkır, *Mir'âtü'l-ukûl fi şerhi ahbâri âli'r-Resûl*, nşr. Hâşim er-Resûlî, I-XXXVI, Tahran: Dârü'l-kütübi'l-İslâmiyye, 1404-11.
- Müslim ed-Dâverî, *Usûlü ilmî'r-ricâl beyne'n-nazariyye ve't-tatbîk*, nşr. M. Ali el-Muallim, haz. Hasan el-Abbûdî, Kum: Müessesetü'l-muhibbîn li't-tibâa ve'n-neşr, 1426/2005.
- Öz, Mustafa, "Küleyni", *DİA*, 2002, XXVI, 538-539.
- Sofuoğlu, Cemal, *Hadîs Tenkidi Yönünden el-Kâfi Üzerine Bir İnceleme* (doçentlik tezi), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1982.
- Sofuoğlu, M. Cemal, "el-Kâfi", *DİA*, 2001, XXIV, 148.
- Üzüm, İlyas, "Kütüb-i Erbaa", *DİA*, 2003, XXVII, 4-6.

